

Canıma Tâk Değdi

Hüner Şencan

Yüzlerce yıl önce dile getirilen “orijinal söyleyiş biçimi” böyle miydi bilmiyorum. Olmasa da önemli değil... Öteden beri, sözcük yakıştırmalarını severim. Ne zaman İnternet’te ilginç bir kelime görsem dikkatimi çeker onunla ilgilenmeye çalışırım. Senotaf (cenotaph) bu gruptan bir sözcük. Bedeni başka yere gömülen kişi için herhangi bir yere yapılan anıt, bir savaşta ölen askerleri anmak veya ölümler grubunu hatırlamak için yapılan âbide anlamlarında...

Evet, “abide” veya “dikit” demek ama sadece “ölümle” ilgili... Zaferlere işaret etmiyor.

Makedonya’nın başkenti Üsküp’de Çoban Mustafa Paşa Camii’nin arkasında boş bir türbe vardır. Öyle anlatmışlardı... Kendisine mezar yeri yaptırmış, ama başka bir yerde ölmüş, başka bir yere gömülmüş. Sağlığında yaptırdığı Üsküp’teki türbe öylece boş kalmış. Oraya başkasını da gömmemişler. Ne kızını, ne oğlunu, ne de herhangi bir akrabasını... Esrarlı bir şekilde “boş”... Anlıyoruz ki, orası bir Senotaf...

Senotaf’lar “mezar taşı” uygulamasının özel üslupla yapılmış yüksek “baş şahideleri”...

Krallara, velilere, alimlere, liderlere, başkanlara, askerlere, komutanlara... Hava şehitlerine... Uçak, deniz, trafik kazalarında ölenlere... Adları meçhul binlerce şehit askerin anısına... Bir bölgeyi savunurken ölen cenazesi bulunamamış, buharlaşmış; tarihsel süreçte adını toplumun belleğine nakşetmiş saygıyla anılan kahramanlara...

Can verenler dikiti...

Can verenler tümeki...

Can verenler tümbeği...

Veya Senotaf...

Soyumuzdaki ölümlerin hatırlanması hepimizin “ailesel sorumluluğu”... Bir de “toplumsal ölümlerimiz” var... Adlarını topluma, topluluğa, ülkeye mal etmiş olan insanlar... Onların ölümü halinde tahtadan yapılmış basit “baş-ayak şahideleriyle” olayı geçiştiremeyiz. Toplumsal sorumluluk gereği baş şahidelerini çok daha yüksek yapmak zorundayız. Bir tâk şeklinde... Bir âbide... Yüksek bir tümbek veya bir heykel olarak... Bir sütun... Bir piramit... Bir türbe... Bir mozele şeklinde...

Ölünün adı var, sahibi belli ve yerinde gömülü ise kabrin niteliğine bakmak gerekiyor. Sütunlu panteon mabedi şeklinde yapılmışsa “mozele”... Başucuna veya üzerine yüksek bir dikit çıkmışsa “Senotaf”... Ölü oraya gömülmüş olsa da senotaf, olmasa da... Alanyazında “boş mezar anıtlarına” vurgu yapılmasına karşın kullanım çokluğuna bakıldığında her türlü “anıt mezarın” senotaf olduğu sonucuna varıyoruz... Senotaf; bir tür “anıt kabir”, “anıt türbe”, “pîr-i amût”, “pîri-amît”... Büyük dikit... Büyük menar, büyük diken... Büyük iğne... Büyük obelisk...

Topkapı semtinde bulunan rahmetli Adnan Menderes’in, Turgut Özal’ın dikitlerini hatırlayalım veya “senotaf’larını”... Kağıthane semtinde Hürriyet Parkı’nın içinde yer alan dikiti... Mahmut Şevket Paşa’nın mezarı üzerine yapılan dikite “Ebedi Özgürlüğe Çağrı” adı verilmiş: “Âbide-i Hürriyet...”

Sultanahmet’teki dikili taşı oraya “Mısır hatırası” olarak getirmişler ama aslında o Firavun’un mezar taşı... Veya tüm firavunların ruhlarını muazzez eden bir “anıt kabir...” Bir senotaf... Kimse öyle görmüyor ama, üzerindeki o saydam “mevt” tülünü büsbütün görmemezlikten gelemez. İngiltere’deki “Kleopatra’nın İğnesi” de öyle... O da bir senotaf...

Fatih, İtfaiye Meydanı'nda yer alan parkın içindeki "Hava Şehitleri Âbidesi" bir senotaf... Şehitliklerdeki tüm âbideler, meçhul asker anıtları, Edirnekapı Şehitliği'ndeki Çanakkale Savaşı Âbidesi; Alpullu, Pancarköy'deki Hava Şehitleri Âbidesi kayıp canlar adına dikilmiş acımın, takdirin, saygı ve sevginin, kararlılığın, cesaretin, şehadet mertebesine erişmenin nişanesi... Nesillerin omuzuna yüklenmiş ağır bir emanet... "Örnek al" önerisi, davetiyesi veya öğretisi...

Müslümanlar İstanbul'u feth etmek için sayısız girişimlerde bulundu, sayısız şehitler verdiler. Kim nerede, nasıl öldü bilinmiyor. Zaman içinde bu soylu kişiler unutulmasın istenmiş, Ashaptan belirli kişiler adına kabirler inşa edilmiş. Bu mezarların gerçekten o kişilere ait olduğu kesinleştirilemediğinden bu yerlere "Kâi-Makam" veya kısaca "Makam" deniyor... "Makam", yani "hatırlamak için yapılan Anı-Mezar"... Unutulmasın, bilinsin, bu duygu, bu düşünce hep var olsun niyetiyle... Artık kimse o mezarların gerçekliğini sorgulamıyor. Sadece, somut gerçekliğin üzerindeki "üst gerçeklikle" ilgileniyor. Yanından geçerken ellerini kaldırıyor, bir Fatiha okuyup meçhul şehidin ruhuna hediye ediyor. "Makam" niteliğindeki bu mezarların üzerinde çağımızdaki gibi yüksek dikitler yok, ama onlar da senotaf...

"Senotaf" kelimesinin anlamı genişliyor. Dikitle veya dikitsiz... Ölü oraya gömülmüş veya değil... Savaşta veya trafik kazasında ölmüş... Eceliyle de olabilir...

Geldiğim nokta şu: Adam ölmüş, toprağa gömülmüş. Aynı veya başka bir yere eğer bir tumbek, bir lahit, bir sanduka yapılmışsa, bir dikit dikilmişse senotaf... Dikitin altında mevtanın kemikleri olmuş-olmamış fark etmez.

"Tumbek" sözcüğü, kazılan mezardan çıkan toprağın gömü nedeniyle kabarık durması anlamına geliyor ama aynı zamanda can'ın yükselerek uçması ve geldiği yere geri gitmesi demek... Topraktan yapılmış belli nitelikteki her tumbek, her tümsek, her yükselti, her dikit, her tumba, her tepe, her tümülüs bir cân-ı tâk, cân-ı tâf, cân-ı tâp ... Can'ın çıkmış olduğuna işaret eden bir yükselti...

Batı'da ve ülkemizde trafik kazalarında tekil veya toplu ölümler vuku bulduğu zaman yol kenarlarına anıt mezarlar, anıt memorial'lar yapılmış olduğunu görürüz. Hepsi senotaf... Bedeni oraya gömülse de, gömülme de...

"Cenotaph", Batılı bir sözcük gibi gözüküyor ama galiba Doğu kökenli. Değişik dillerdeki söyleyiş biçimlerini inceliyorum.

Tacikçe, senafo...
Urduca, Siynu tâf...
Rusça, kenotafiy...
Macarca, sîremlek...
Peştuca, sintûfe...
Arapça, kabr-ul ecvefu..
Farsça, makbere-i hâli...
Özbekçe, kenotaf...
Moğolca, kenotif...
Hintçe, agyaat sainik kee yaadigaar...
Bulgarca, kenotaf...
Sudanca, cenotaph...

Kendime göre, ifadelerin suyunu sıktığımda öz olarak iki kelime çıkarıyorum: Can ve taph... Can ve tepe... "Can ve tâk" da olabilir... "Tap" ve "tâk" aynı sözcükler... Aynı manaya geliyor... "Yükselti" demek... Tumba, tell veya tümülüs...

Mesele, "küçük yükselti" ve "büyük yükselti" konusu... Mezarlıktaki sıradan insanların "can yükselti" küçük... Alimlere, krallara, askerlere "büyük yükselti" yapmışız. Can'ları

değerli olan kişilerin yükselteleri de yüksek... Gelmiş-geçmiş en yüksek “can-o-tap” dikiti firavunların... Bu yüzden onlara Pîr-Amîd diyoruz.

Bazen sabırsızlığı, tahammül edememeyi ifade etmek üzere “canıma tak dedi” sözünü kullanırız. “Cân-o-tap” sözünü dönüştürmüş, yeni bir terim üretmişiz. Merak ediyorum, ilk kullanan kişi “canıma tak değdi” diye mi, yoksa “canıma tak dedi” diye mi kullandı...

Güneş Dil Teorisi’ne inanmam, fakat bu kelime gerçekten Türkçe... Veya Kutsiya topraklarının sözcüğü... Orta Doğu’nun... Yani hepimizin... Türklerin, Farsların, Türkmenlerin, Suriyelilerin, Arapların, Hintlilerin... San-o-Taf... Kan-o-Taf... Can-o-Taf... Can-o-Tap... Can-o-Tep...

Bir zamanlar bize ait olan “Cân-o-Tep” kelimeimizi yeni anlam elbisesi içinde “gömüsüz ölü anıtı” olarak Batılılardan öğrenmeye çalışıyoruz. Batılılar, Akşehir Mahmut Hayrani Müzesi’ndeki ceviz ağacından yapılmış oymalı sandukayı *cenotaph* olarak isimlendiriyorlar. Yoksa sözcük “sanduka” kelimesinden mi bozma... Can-duka, can yastığı, can’ın veya bedeninin bulunduğu kap...

Duka, Hint kökenli bir sözcük. “Acı” ve “ıstırap çekme” anlamlarına geliyor. Çok uğraşılmış ama Batı dillerine tam anlamıyla çevrilememiş. Doğumun, hastalığın, yaşlanmanın veya ölümün yarattığı dayanılmaz acı “duka” sözcüğüyle karşılanıyor... Sanduka, “can acısını taşıyan” anlamına geliyor olabilir.

Doğum, duka...

Hastalık duka..

Yaşlanma duka...

Ölüm duka..

Tarihi geçmişi olan kelimelere “anlamı tıpatıp uyan” elbiseler dikemeyiz. Cenotaph sözcüğü can-tepesi kelimesinden de, can-duka kelimesinden de türetilmiş olabilir. Tabut’un özel ve süslü olanına can-duka demişiz. “Toprak yığını” şeklinde olanına can-tepe... Şiddetli kızgınlık veya acı duyduğumuz hallerde “canıma tak değdi” ifadesini kullanmış veya Farsların “Men duka, dakka” sözüne sarılmışız... “Kim bana acı çektirirse, acı çeker”...

Batılılar, kişinin gömüldüğü yerin üzerine yapılan anıtlara *sarcophagus* [sar-kafagas] adını veriyorlar. Sarcophagus’lar boş mezar anıtlarına göre daha süslü inşa edilse de bu kurala her zaman uyulmazmış. Ayrıca ele almaya gerek yok... Batılıların *sar-kafagas* sözcüğü de bizim, yani Kutsiya topraklarının...

Sadede gelem... Dağarcığımızda iki kelime var: Makam ve Makber... İkisi için de ölçü, alçak bir duvarla çevrili olması. “Yüksek mezarlar” kültür halitamızın ürünleri değil ama yapılmasını önleyemiyoruz. Tarih boyunca olmuş, olma devam edecek.